

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Кафедра гісторыі Беларусі

**ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ
(АД СТАРАЖЫТНЫХ ЧАСОЎ ДА КАСТРЫЧНІКА 1917 ГОДА)**

*Матэрыялы Рэспубліканскай
навукова-тэарэтычнай канферэнцыі
г. Мінск, 28 сакавіка 2008 г.*

Мінск, 2008

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:

першы прарэктар БДПУ, старшыня арганізацыйнага камітэта канферэнцыі *А.І. Андарала*;

кандыдат педагагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі БДПУ *І.І. Багдановіч*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *І.В. Варывончык*;

доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ *А.П. Жытко*;

доктар гістарычных навук, прафесар, дэкан гістарычнага факультэта БДПУ *М.М. Забаўскі*;

кандыдат гістарычных навук, старшы выкладчык *З.І. Канапацкая*;

доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры новай і навейшай гісторыі БДПУ *Г.А. Космач*;

доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *А.М. Люты*;

доктар гістарычных навук, дацэнт *М.І. Мініцкі*;

начальнік вучэбна-выдавецкага цэнтра БДПУ *В.Я. Наваградскі*;

доктар гістарычных навук, прафесар *В.А. Пілецкі* (адк. рэд.);

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *А.Ф. Рацько*;

доктар гістарычных навук, прафесар *М.К. Сакалоў*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *М.М. Сакалоў*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *А.Г. Субоцін*;

доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявекі БДПУ *У.В. Тугай*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *П.А. Тупік*;

доктар гістарычных навук, прафесар *В.М. Фамін*;

доктар гістарычных навук, прафесар *І.Р. Чыкалава*;

кандыдат гістарычных навук, дацэнт *Л.Л. Шкуцько*

НЕКАТОРЫЯ АСПЕКТЫ ГІСТАРЫЯГРАФІІ РАЗВІЦЦЯ МАНУФАКТУРНАЙ ПРАМЫСЛОВАСЦІ БЕЛАРУСІ Ў 1795-1861 ГГ.

С.В. Зенчанка, г. Мінск

Пытанне аб мануфактурнай прамысловасці на Беларусі ў 1795 – 1861 гг. застаецца дастаткова невывучаным. Першыя працы, ў якіх разглядалася гісторыя развіцця прамысловасці Беларусі ў канцы XVIII - першай палове XIX стагоддзя, з’явіліся ў Савецкім Саюзе ў 20-я гады XX ст. У гэты час паміж савецкімі гісторыкамі была разгорнута дыскусія аб генезісе капіталізму. У гэты час дастаткова падрабязна разглядалася праблема аб станаўленні і формах мануфактурнай вытворчасці. Гісторыкі імкнуліся даць ацэнку той ролі, якую адыграла мануфактура ў станаўленні капіталізму. Таму невыпадкова ў гэты час у Савецкім Саюзе выйшаў шэраг прац прысвечаных гісторыі мануфактуры. Трэба адзначыць, што ў гэты перыяд беларуская гістарычная навука развівалася ў русле агульнасавецкай. І такім чынам, тыя праблемы, што вывучаліся ў Маскве аўтаматычна вывучаліся ў Беларусі. У 30 - я гады перад гісторыкамі была пастаўлена мэта - вывучыць гісторыю станаўлення капіталістычнай прамысловасці і фарміравання класаў буржуазіі і пралетарыяту. Таму менавіта тады выходзіць зборнік дакументаў і матэрыялаў па гісторыі расійскай мануфактуры. У 1934 і 1935 гг. выходзяць у 2-х тамах “Матэрыялы да гісторыі мануфактуры на Беларусі ў часы распаду феадалізму”. У гэтым зборніку змешчаны матэрыялы, якія характарызуюць мануфактурную вытворчасць Беларусі ў канцы XVIII - першай палове XIX стагоддзя. Матэрыялы двух тамоў даюць каштоўныя дадзеныя аб колькасці і характары існаваўшых на Беларусі мануфактур, аб уласніках гэтых прадпрыемстваў, аб рабочых працаваўшых на іх, аб выпускаемай прадукцыі і рынках збыту яе, аб класавай структуры насельніцтва і аб мерапрыемствах урада па мануфактурнай справе з 1793 па 1860 гг.[1] У другім томе “Матэрыялы да гісторыі мануфактуры на Беларусі ў часы распаду феадалізму” даецца кароткая характарыстыка сабранага матэрыялу, разглядаюцца некаторыя аспекты сацыяльна-эканамічных і палітычных умоў развіцця мануфактурнай прамысловасці. У прадмове, напісанай акадэмікам В. Шчарбаковым, падаецца прыблізная колькасць і галіновыя накіраванасць мануфактурных прадпрыемстваў. Аўтар дае колькасць рабочых занятых у мануфактурнай вытворчасці, вызначае рост прадпрыемстваў гэтага тыпу ў пачатку XIX стагоддзя, павялічэнне колькасці вольнанаемных рабочых на іх, пераход шэрагу

прадпрыемстваў у рукі гандляроў. В Шчарбакоў робіць акцэнт на асабліва вострым недахопе рабочай сілы на мануфактурах.

Сярод даваенных прац цікавай для нас з'яўляецца праца К.І. Кернажыцкага “Гаспадарка прыгоннікаў на Беларусі ў XVIII – першай палове XIX стагоддзя.” У гэтай працы аўтар разглядаючы памешчыцкую гаспадарку, звяртае коратка ўвагу і на ўзнікненне, станаўленне і развіцце вотчынных мануфактур. У сваёй працы ён робіць цікавую выснову, што менавіта кантынентальныя блакада часоў напалеонаўскіх войнаў, спыніла ў значнай ступені вываз сыравіны за мяжу, і дала штуршок да развіцця як прыгоннай, так і купецкай мануфактуры.[2]

У пасляваенны час выйшаў шэраг прац, у якіх у той ці іншай ступені закранаецца і тэма мануфактурнай вытворчасці ў канцы XVIII - першай палове XIX стагоддзя. Сярод іх можна вылучыць працу А.П. Закалінскай “Вотчынныя гаспадаркі Магілёўскай губерні ў другой палове XVIII стагоддзя.” У гэтай працы аўтар закранае праблему развіцця прамысловасці адзначанага рэгіёну. Гісторык дае звесткі аб колькасці і структуры рамесных майстэрняў, характарызуе гарадскія, - хатнія рамесствы. Аўтар таксама спыняецца на разглядзе гаспадаркі Крычэўскага староства пад уладай рускага графа Рыгора Аляксеевіча Пацэмкіна. Адзначае яго ролю ў стварэнні на тэрыторыі графства парусных, суконных, канатных, дрэваапрацоўчых мануфактур.[3;30-31] Закалінская выяўляе і тую ролю, якую адыграла Крычэўскае староства ў пабудове Чарнаморскага ваеннага флота.[3;33]

Развіцце прамысловасці на Беларусі ў пераходны перыяд ад феадалізма да капіталізму вывучаў М.Ф. Болбас у кнізе “Развіцце прамысловасці ў Беларусі (1795-1861).” Ён прааналізаваў умовы развіцця прамысловасці, адзначыў усе тыпы існуючых у дадзены перыяд прадпрыемстваў, устанавіў этапы развіцця найбольш важных галін прамысловасці, паходжанне і склад рабочых прамысловых прадпрыемстваў у прадрэформенны час.[4;117-118] У манаграфіі М.Ф. Болбаса паказана, што ў першай палове XIX стагоддзя галоўнае месца займала дробнатаварная вытворчасць у выглядзе сялянскіх хатніх промыслаў, рамеснай вытворчасці ў гарадах і мястэчках. Прааналізаваўшы развіцце дробнай прамысловасці Беларусі, Болбас зрабіў выснову аб колькасным перавалоданні дробных прадпрыемстваў у ходзе ўсяго вывучаемага перыяд і разам з тым паказаў скарачэнне колькасці рабочых на іх, значнае змяншэнне ўдзельнай вагі прадукцыі дробнай прамысловасці. Характарызуючы мануфактурную вытворчасць аўтар паказвае рост колькасці рабочых на іх. Аднак адзначае замаруджванне тэмпаў росту мануфактуры з другой чвэрці XIX стагоддзя і асабліва ў другой палове 40-х-50-е гг.

Ён тлумачыць гэта шэрагам умоў, аднак не падкрэслівае факта ўзбуйнення мануфактурных прадпрыемстваў.

Даследванню працэсаў, якія працякалі ў памешчыцкіх і сялянскіх гаспадарках Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя прысвечана манаграфія В.В. Чапко “Сельская гаспадарка Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя.” В.В. Чапко сцвярджае, што памешчыцкае прадпрыемства дасягнула асаблівага развіцця ў вінакурэнні, лясных промыслах, заснаванні розных вотчынных прадпрыемстваў па пераапрацоўцы сельскагаспадарчай сыравіны (суконныя, палатняныя, гарбарныя, шклянныя, цукраварныя). [5;88-93] Аўтар адзначае, што стварэнне вотчынных мануфактур уцягвала ў сферу прамысловай вытворчасці пэўную колькасць прыгонных сялян, якія паступова ператвараюцца ў новы сацыяльны слой рабочых.[5;74 – 76] Аўтар закранае праблему генезісу вотчынных мануфактур ад прыгонных паўфеадальных прадпрыемстваў да капіталістычных, заснаваных на вольнанаёмнай працы рабочых.

У кнізе “Гарады Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя. Эканамічнае развіццё.” В.У. Чапко вялікую ўвагу звяртае на прамысловасць гэтага часу. Яна разглядае рамесную вытворчасць, паказвае генезіс некаторых рамесных майстэрняў да прадпрыемстваў мануфактурнага тыпу.[6;38] Аўтар даволі падрабязна разглядае мануфактурную вытворчасць у гарадах і мястэчках Беларусі. Мястэчкі былі цэнтрамі прыгоннай вотчыннай мануфактуры. А ў гарадах канцэнтравалася мануфактура з вольнанаёмнай працай рабочых.

У кнізе “Сацыяльна-эканамічнае развіццё гарадоў Беларусі ў канцы XVIII - першай палове XIX стагоддзя” А.М. Люты звяртаецца да праблемы рамеснай вытворчасці і мануфактурнай прамысловасці ў гарадах Беларусі ў азначаны перыяд. А.М. Люты прыходзіць да высновы, што паступова павялічваецца колькасць мануфактур, якія належылі купцам і мяшчанам і змяншаецца значэнне вотчынных мануфактур у мястэчках. Павялічэнне колькасці вольнанаёмных рабочых, агульны рост прадпрыемстваў сведчыць аб фарміраванні ў прамысловасці капіталістычнага ўкладу.[7]

У манаграфіі А.М. Лютага “Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі ў другой палове XVIII – першай палове XIX стагоддзя ” разглядаецца праблема генезісу капіталізму ў прамысловасці Беларусі ў азначаны час. Аўтар на багатым фактычным матэрыяле аналізуе з’яўленне капіталістычных элементаў у розных сферах эканомікі Беларусі: у гаспадарках сялянства ў выглядзе хатніх і адыходніх промыслаў, гарадской рамеснай вытворчасці, вотчынных мануфактур. Гісторык акцэнтуюе ўвагу на тым, што характэрнай рысай для нашай краіны ў канцы XVIII першай палове XIX стагоддзя

было інтэнсіўнае развіццё гарадскога рамяства і слабае распаўсюджанне мануфактурна-фабрычнай прамысловасці. Ён лічыць, асноўнай прычынай такога становішча была адсутнасць значных капіталаў у купцоў і мяшчан. Аўтар імкнецца растлумачыць гэту з'яву панаваннем магнатаў у эканамічным жыцці рэгіёну, наяўнасцю вялікай колькасці прыватнаўласніцкіх гарадоў, правам прапінацыі для памешчыкаў, якое захавалася ў XIX стагоддзі, канкурэнцыяй рускіх купцоў і прамыслоўцаў, частымі ваеннымі дзеяннямі на тэрыторыі Беларусі.[8]

Такім чынам, пытанне развіцця мануфактурнай прамысловасці ў Беларусі ў 1795 - 1861 гг. знайшлі пэўнае адлюстраванне ў беларускай гістарычнай навуцы. Асабліва важкі ўклад у распрацоўку дадзенай тэматыкі ўнеслі такія вучоныя, як В.У. Чапко, М.Ф. Болбас, А.М. Люты і шэраг іншых. У той час, трэба адзначыць, што ў большасці прац праблема мануфактурнай вытворчасці разглядаецца ў кантэксце сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі ў гэты перыяд. Таму даследванне праблемы развіцця мануфактурнай вытворчасці як асобнага аб'екта навуковага вывучэння з'яўляецца даволі актуальным і сёння.

Літаратура

1. Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі ў часы распаду феадалізму. У 2 тамах Мн., 1934-1935.

2. К.І. Кернажыцкі Гаспадарка прыгоннікаў на Беларусі ў канцы XVIII - першай палове XIX ст. (да праблемы разлажэння феадалізму) Мн. 1935.

3. Закалинская Е. П. Вотчинное хозяйство Могилевской губернии во второй половине XVIII столетия. Могилев, 1958.

4. Болбас М. Ф. Развитие промышленности в Белоруссии (1795-1861). Мн., 1965.

5. Чепко В. В. Сельское хозяйство Белоруссии в первой половине XIX века. Мн., 1966.

6. Чепко В. В. Города Белоруссии в первой половине XIX века. Экономическое развитие Мн., 1981.

7. Лютый А. М. Социально-экономическое развитие городов Белоруссии в конце XVIII - первой половине XIX века. Мн., 1987.

8. Люты А. М. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі ў другой палове XVIII — першай палове XIX ст. Мн., 2004